

ورود پهپادهای جاسوسی به قلمرو هوایی ایران از

منظر حقوق بین الملل

تاریخ دریافت: ۱۳۹۲/۱۲/۴

تاریخ پذیرش: ۱۳۹۳/۲/۱۵

سید یاسر ضیائی*

علیرضا محمدی مطلق**

چکیده

استفاده کشورها از فناوری‌های الکترونیکی برای جاسوسی، پدیده‌ای نوظهور است. هواپیماهای بدون سرنشین موسوم به پهپاد یکی از این فناوری‌های نوظهور هستند که بیشترین استفاده را در این زمینه داشته‌اند. ایالات متحده، در سال‌های اخیر به دفعات از این فناوری برای جاسوسی در حریم هوایی ایران استفاده کرده است. صرف نظر از میزان موفقیت آمریکا در دستیابی به اهداف خود و واکنش‌های به موقع و مؤثر ایران، ارسال پهپادهای جاسوسی به قلمرو هوایی ایران با برخی قواعد عام و خاص حقوق بین‌الملل در تعارض است. از جمله این قواعد می‌توان به اصل منع مداخله در امور داخلی و ممنوعیت جاسوسی در قلمرو هوایی اشاره نمود. نقض این قواعد از سوی آمریکا می‌تواند موجب مسئولیت بین‌المللی این کشور در برابر جمهوری اسلامی ایران گردد.

کلیدواژه‌ها: پهپاد نظامی، پهپاد جاسوسی، جاسوسی، حقوق هوایی.

* استادیار گروه حقوق بین‌الملل دانشکده حقوق دانشگاه قم

** کارشناسی ارشد حقوق بین‌الملل دانشگاه قم

فصلنامه مطالعات راهبردی • سال هجدهم • شماره اول • بهار ۱۳۹۴ • شماره مسلسل ۶۷

مقدمه

اگرچه اصطلاح هواپیمای بدون سرنشین^۱ یا پهپاد (پرنده هدایت‌پذیر از دور) (حیسی و همکاران، ۱۳۸۷: ۷۱) اخیراً وارد ادبیات سیاسی و رسانه‌ای ایران شده، اما این اصطلاح دارای پیشینه‌ای نزدیک به ۲ قرن در ادبیات جهانی است (Henderson and Cavanagh, 2013: 2).^۲ پهپادها داری انواع مختلفی هستند که از اندازه بسیار کوچک تا اندازه‌های بسیار بزرگ با وزن ۲۵۰۰ پوند (بیش از یک تن)، با قابلیت‌های متفاوت متغیرند (Henderson and Cavanagh, 2013: 2). این پهپادها می‌توانند برای شناسایی و جاسوسی (Frantz, 2005: 5) و همچنین برای حملات و کشتار هدفمند (Kilcullen and Exum, 2009: n5) استفاده شوند.

ایالات متحده اولین بار در قرن معاصر از این فناوری در سال ۲۰۰۱ در جنگ افغانستان علیه القاعده و طالبان استفاده کرده است (Mayer, 2009; Ellen O'Connell, 2010: 11)، ولی پهپادها در چند سال اخیر به طور گسترده توسط ارتش ایالات متحده و سازمان سیا در عملیات‌های نظامی^۳ این کشور در افغانستان، عراق، پاکستان، یمن و سومالی به کار گرفته شده‌اند. اگرچه ایالات متحده از این فناوری غالباً برای عملیات بمباران و کشتار نظامیان و غیرنظامیان بهره گرفته و نمونه آن را امروزه در یمن و پاکستان می‌بینیم (Henderson, 2011: 1)، اما این کشور در عملیات‌های نظامی خود از این فناوری برای شناسایی و جاسوسی نیز بهره می‌گیرد (Stewart, 2011: 271-295). استفاده از پهپادها برای جاسوسی اولین بار در سال ۲۰۰۳ در جنگ عراق برای شناسایی موقعیت ارتش صدام صورت گرفته است (Chesterman, 2008: 166). همچنین، حملات پهپادها در راستای اقدامات ضد تروریسم، در این سال‌ها تبدیل به بخش وسیعی از عملیات ارتش ایالات متحده شده است (Niemeyer, 2013).

1. Unmanned Aerial Vehicle (UAV).

۲. در فوریه ۱۸۰۳، دو سال پس از آغاز جنگ داخلی در ایالات متحده، یک مخترع اهل نیویورک به نام چارلز پرلی، اختراع یک پرنده بدون سرنشین بمب‌افکن را ثبت کرد. او بالنی را طراحی کرده بود که حمل‌کننده سبکی محتوی بمب بود که می‌توانست محتویات خود را بر سر دشمن بریزد.

۳. از سال ۲۰۰۴ تا کنون (اکتبر ۲۰۱۳)، آمریکا فقط در حملات خود در پاکستان ۱۴۰ مرتبه از پهپادها استفاده کرده است.

See Legality of U.S. Drone Strikes in Pakistan, available at <http://crss.pk/downloads/Reports/Special-Posts/Legality-of-US-Drone-Strikes-in-Pakistan.pdf>, p. 1, visited in 2013.

در سال‌های اخیر، ایالات متحده با فرستادن چندین فروند پهپاد جاسوسی به قلمرو هوایی جمهوری اسلامی ایران با هدف شناسایی اطلاعاتی وضعیت زیرساخت‌های نظامی و اقتصادی ایران،^۱ سعی دارد با جمع‌آوری اطلاعات از توان نظامی و اقتصادی ایران و شناسایی مراکز استراتژیک آن، از این اطلاعات در موارد مقتضی بهره ببرد. گذشته از واکنش تحسین‌برانگیز قوای دفاعی جمهوری اسلامی ایران به این اقدام آمریکا که در چند مورد منجر به توقف و ضبط پهپادهای آمریکایی شده است، لازم است این مسئله از منظر قواعد بین‌المللی نیز مورد ارزیابی قرار گیرد. گسیل پهپادهای جاسوسی برای عملیات شناسایی در حریم هوایی ایران با توجه به شرایط حاکم بر روابط میان جمهوری اسلامی ایران و ایالات متحده و همچنین، برخی قواعد عام حقوق بین‌الملل قابل بررسی است که این مقاله پس از طرح مسئله به آنها می‌پردازد.

الف. طرح مسئله

قطع نظر از روابط ایالات متحده آمریکا با سایر کشورهای منطقه و همچنین، تاریخچه روابط ایران با آمریکا در دوران پیش از انقلاب اسلامی در سال ۱۹۷۹، در حال حاضر دو کشور جمهوری اسلامی ایران و ایالات متحده در تقابل سیاسی و گاهی نظامی قرار گرفته‌اند. یکی از اهداف مهم حضور نیروهای نظامی آمریکا در منطقه، مهار جمهوری اسلامی بوده و در این راستا، گاه حملات مستقیمی از سوی نیروهای آمریکا علیه ایران صورت گرفته است که حادثه ناگوار سرنگونی هواپیمای مسافربری شماره ۶۵۵ ایران ایر^۲ توسط ناو وینسنس^۳ در سال ۱۹۸۸ (Cooke and Durso, 2007: 77) و انهدام سکوه‌های نفتی ایران در سال‌های ۱۹۸۷ و ۱۹۸۸ (Ochoa-Ruiz and Salamanca-Aguado, 2005: 499-524) از این جمله می‌باشند. در عین حال، در چند سال اخیر آمریکا بیشتر به دنبال ارزیابی توان نظامی ایران بوده و عمدتاً به عملیات جاسوسی در ایران مبادرت می‌ورزد.^۴ این طبیعی است که آمریکا برای این عملیات جاسوسی از پایگاه‌ها و ناوگان نظامی خود در اطراف قلمرو جمهوری اسلامی بهره بگیرد. در این راستا، در دسامبر سال ۲۰۱۱، یک فروند پهپاد شناسایی فوق پیشرفته^۵ برای جاسوسی به

1. See <http://www.hamshahrionline.ir/details/191220> , visited in 2014.

2. Iran Air

3. USS Vincennes (CG-49)

4. See <http://www.tabnak.ir/fa/news/324879> visited in 2013

5. RQ170

قلمرو هوایی جمهوری اسلامی ایران گسیل داده شد که در عمق ۲۲۵ کیلومتری (جهان‌پناه، ۱۳۹۰: ۲۶-۲۸) قلمرو هوایی جمهوری اسلامی ایران توسط نیروهای نظامی ایران شکار شد. پس از این اتفاق، در دسامبر ۲۰۱۲ نیز یک فروند پهپاد جاسوسی^۱ پس از ورود به حریم هوایی ایران در خلیج فارس توسط سپاه پاسداران انقلاب اسلامی ایران شکار شد.^۲ پس از آن، چندین بار ورود پهپادهای آمریکایی به حریم هوایی کشور صورت گرفته و نیروهای نظامی ایران در مواردی آنها را شکار و در دیگر موارد نیز آنها را از حریم هوایی کشور دور کرده‌اند. برای ارزیابی مشروعیت ورود پهپادهای جاسوسی به حریم هوایی ایران لازم است ابتدا ماهیت اقدام به جاسوسی در حقوق بین‌الملل و سپس موضوع ورود پهپادهای جاسوسی آمریکایی به قلمرو هوایی ایران مورد بررسی قرار گیرد. همچنین، برای تحلیل جامع‌تر لازم است ماهیت حقوقی پهپادهای جاسوسی مورد ارزیابی قرار گیرد.

ب. جاسوسی در حقوق بین‌الملل

قواعد ناظر بر جاسوسی در زمان صلح و جنگ متفاوت است. بر خلاف عملیات‌های آمریکا در پاکستان، عراق و افغانستان که به نوعی وضعیت مخاصمه مسلحانه تلقی می‌شود،^۳ عملیات این کشور در قلمرو سرزمینی ایران در وضعیت صلح محقق شده است.^۴ از این رو، نمی‌توان قواعد حقوق جنگ را بر موضوع پهپادهای آمریکایی در قلمرو هوایی ایران جاری دانست و لازم است به سایر قواعد عام حقوق بین‌الملل در این رابطه رجوع نمود.

1. Scan Eagle

۲. به نقل از پرس تی وی، شکار یک پهپاد آمریکایی بر فراز خلیج فارس،

<http://edition.presstv.ir/detail/fa/276097.html> visited in 2013

۳. ایالات متحده با کشورهای افغانستان و پاکستان در حالت صلح به سر می‌برد، اما قرارداد میان افغانستان و ارتش ایالات متحده و همچنین درخواست کمک دولت پاکستان از ارتش ایالات متحده برای فرونشاندن حملات القاعده و مبارزه با تروریسم، حالت جنگی در این کشورها میان آمریکا و این گروه‌های تروریستی به وجود آورده که حداقل وضعیت را به مخاصمه مسلحانه غیر بین‌المللی تبدیل می‌کند.

Legality of U.S. Drone Strikes in Pakistan, op .cit., p.1

۴. از نظر حقوقی ایران و آمریکا در حالت صلح و یا حداقل در حالتی غیر جنگی به سر می‌برند، چراکه تنها کشوری که تحت قانون تجارت با دشمن (Trading with the Enemy Act) می‌باشد کشور کوبا است، حتی کره شمالی هم در سال ۲۰۰۸ از شمول این قانون خارج شد.

<http://www.treasury.gov/resource-center/sanctions/Programs/Documents/nkorea.txt> visited in 2014

جاسوسی بین‌المللی مشتمل بر اقداماتی است که برای به دست آوردن اطلاعات مربوط به امور نظامی و دریانوردی و اقتصادی دیگر کشورها و تفسیر این اطلاعات صورت می‌گیرد (Oxford English Dictionary, 2010: 516).^۱ قوانین داخلی در تعریف جاسوسی معمولاً عنصر دیگری به آن اضافه می‌کنند و آن اقدام به جاسوسی علیه دولت به نفع «دولت دشمن» است.^۲ در خصوص جاسوسی در زمان صلح، سه نظر از سوی حقوق دانان بین‌الملل ارائه شده است؛ برخی جاسوسی را غیر قانونی می‌دانند، برخی این عمل را قانونی و برخی نیز با اتخاذ موضعی بی‌طرفانه آن را نه قانونی و نه غیر قانونی اعلام کرده‌اند (Radsan, 2010: 595). طبق نظر اول، جاسوسی در کشور دیگر علاوه بر نقض مقررات داخلی آن کشور، نقض قواعد حقوق بین‌الملل از جمله تمامیت ارضی و استقلال سیاسی دیگر کشورهاست (Radsan, 2010: 202) و باید به عنوان جرم بین‌المللی در نظر گرفته شود (Delupis, 1984: 53). دیوان بین‌المللی دادگستری نیز با رد جاسوسی در قضیه نیکاراگوئه در دهه ۱۹۸۰ اعلام کرد که ایالات متحده با دادن اطلاعات در اختیار کاتراها از قواعد منع مداخله در امور داخلی کشورها تخطی کرده است (Fleck, 2007: 678). طبق نظر دوم، هیچ قاعده‌ای در حقوق بین‌الملل در مورد جاسوسی یک کشور از کشور دیگر وجود ندارد و این سبب بروز عقاید مختلف در مورد مشروعیت این عمل در ادبیات حقوقی شده است (Forcese, 2011: 202). در واقع، هرچند جاسوسی در زمان صلح اقدام غیر دوستانه بین کشورهاست، اما این اقدام معارض با قواعد بین‌المللی نمی‌باشد (Demarest, 1996: 347). دولت‌ها نه به این خاطر که قاعده‌ای بین‌المللی به دست جاسوسان نقض شده آنها را مجازات می‌کنند، بلکه دلیل مجازات آنان مغایرت عمل‌شان با منافع ملی کشورهاست (Smith, 2007: 544). باید توجه

1. Also see U.S. Department of defense, Dictionary of military and associated terms (as amended Sept. 30, 2010), available at: http://www.fas.org/irp/doddir/dod/jp1_02.pdf . p. 139.

۲. اصل ۱۵۲ قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران با ترسیم حدود سیاست خارجی این کشور، این امر را مبتنی بر روابط صلح‌آمیز متقابل با دول غیر محارب بیان می‌کند. تشخیص دول غیر محارب و محارب هم با توجه به مفهوم ماده ۱ قانون وظایف وزارت امور خارجه، مصوب ۲۸ فروردین ۱۳۶۴ که وزارت امور خارجه را عهده‌دار اجرای سیاست خارجی جمهوری اسلامی ایران معرفی می‌نماید، با این وزارتخانه خواهد بود. همچنین، ماده ۷۳۹ قانون مجازات اسلامی مصوب سال ۱۳۹۰ مقرر می‌نماید: «هر کس یا گروهی با دول خارجی متخاصم به هر نحو علیه جمهوری اسلامی ایران همکاری نماید، در صورتی که محارب شناخته نشود، به یک تا ده سال حبس محکوم می‌شود».

داشت که هیچ کنوانسیون بین‌المللی در ممنوعیت مطلق جاسوسی وجود ندارد، زیرا تمام کشورها در انجام این عمل منافی دارند (Scott, 1999: 220).

طبق نظر سوم، جاسوسی در زمان صلح در حقوق بین‌الملل دارای وضعیتی کاملاً مبهم بوده و نه به طور خاص ممنوع و نه مجاز شمرده شده (Scott, 1999: 223) و از این رو، در این حالت باید به قاعده معروف لوتوس رجوع نمود که طبق آن «هر آنچه در حقوق بین‌الملل نه منع و نه تجویز شده، مجاز است»^۱. بنابراین، طبق این نظر نیز جاسوسی از نظر حقوق بین‌الملل جرم بین‌المللی محسوب نمی‌شود.

در خصوص مشروع بودن یا نبودن جاسوسی در زمان صلح در حقوق بین‌الملل باید میان قلمروهای مختلف سرزمینی قائل به تفکیک شد (بابائی، ۱۳۸۸: ۳۵-۵۱). جاسوسی در دریای سرزمینی با توجه به ماده ۱۷ کنوانسیون حقوق دریاها مورخ ۱۹۸۲ راجع به عبور بی‌ضرر امری غیر قانونی است که دولت ساحلی می‌تواند اقدامات لازم علیه آن را به کار گیرد. بند ۲ ماده ۱۹ این کنوانسیون یکی از مصادیق عبور بی‌ضرر را چنین بیان می‌دارد: «عبور کشتی خارجی در دریای سرزمینی زمانی لطمه و خسارت به امنیت دولت ساحلی وارد می‌نماید که در دریای سرزمینی در راستای اقدامات هدفمند به جمع‌آوری اخبار و اطلاعاتی که مضر به امنیت دولت ساحلی است، اقدام نماید». جاسوسی در قلمرو هوایی با توجه به ماده ۳ کنوانسیون شیکاگو مورخ ۱۹۴۴ راجع به حاکمیت انحصاری بر قلمرو هوایی با محدودیت مواجه است. طبق بند «ج» این ماده، هواپیمای هیچ دولتی بر فراز سرزمین دولت دیگر بدون اجازه از طریق توافق خاص پرواز نخواهد کرد. در مقابل، جاسوسی و جمع‌آوری اطلاعات در فضای ماورای جو و دریای آزاد توسط کنوانسیون‌های حقوق دریاها مورخ ۱۹۸۲ و کنوانسیون فضای ماورای جو مورخ ۱۹۶۷ ممنوع نشده‌اند (بابائی، ۱۳۸۸، ۴۴-۴۷). در خصوص جاسوسی در آن سوی مرزهای سرزمینی، سند بین‌المللی مشخصی نداریم و صرفاً برخی اسناد از جمله معاهده عدم گسترش سلاح‌های هسته‌ای مورخ ۱۹۶۸ به عنصر رضایت دولت میزبان در جمع‌آوری اطلاعات در برخی موضوعات خاص اشاره کرده‌اند.

1. PCIJ Rep., Lotus Case (France versus Turkey), 1928.

۳. جاسوسی به وسیله هواپیماهای بدون سرنشین

پدیده جاسوسی الکترونیکی مسئله‌ای است که به علت جدیدبودن نه در قوانین داخلی کشورها در مورد آن قانونی وضع شده و نه به طور مشخص در اسناد بین‌المللی در خصوص آن قاعده‌ای وجود دارد. جاسوسی الکترونیکی روش خاصی از جاسوسی فرامرزی است که متضمن دریافت علائم الکترونیکی صادرشده در یک کشور با تکنولوژی‌های مستقر در قلمرو کشوری دیگر می‌باشد (Forcese, 2011: 207). برخی از جاسوسی‌های فرامرزی به صورت منفعل صورت می‌پذیرند؛ بدین ترتیب که کشور دریافت‌کننده، اطلاعاتی را دریافت می‌کند که به علت «نشت اطلاعات» در منطقه، در کشور دریافت‌کننده قابل دریافت است. در این مورد، نقض تمامیت ارضی و نقض منافع حاکمیتی کشور دیگر بسیار دور از ذهن است (Forcese, 2011: 208)، اما در مواردی که اطلاعات از طریق ماهواره یا سایر فناوری‌های نوین به طور فعالانه اخذ می‌شود، تأمل بیشتری لازم است. یکی از روش‌های جاسوسی الکترونیکی، به طور فعالانه استفاده از هواپیماهای بدون سرنشین موسوم به پهپاد است. هرچند قواعد ناظر بر جاسوسی از فضای ماورای جو تا حدودی مشخص است،^۱ اما جاسوسی از قلمرو هوایی به طور کل و به وسیله هواپیماهای بدون سرنشین به طور خاص با ابهام بیشتری مواجه است. همانطور که گفته شد، طبق بند «ج» ماده ۳ کنوانسیون شیکاگو، هواپیمای هیچ دولتی بر فراز سرزمین دولت دیگر بدون اجازه از طریق توافق خاص پرواز نخواهد کرد (ضیایی بیگدلی، ۱۳۹۰: ۳۵۲). همچنین، بند «الف» ماده ۹ کنوانسیون مذکور ایجاد مناطق پرواز ممنوع به دلایل نظامی یا حفاظتی را برای دولت‌ها امکان‌پذیر دانسته است. طبق بند «ج» ماده ۹ دولت‌ها می‌توانند از هواپیمایی که در مناطق ممنوعه وارد شده‌اند بخواهند فرود آید و این امر حاکی از آن است که جاسوسی در برخی نقاط قلمرو هوایی ممنوع است. اینکه شیء پرنده خارج از کریدورهای هوایی مشخص شده برای پرواز هواپیماهای کشوری پرواز کند می‌تواند اماره‌ای بر جاسوسی تلقی شده و مسؤولیت بین‌المللی دولت صاحب پرچم را به دنبال داشته باشد.

۱. هرچند ماده ۱ معاهده ۱۹۶۷ به دسترسی آزاد به اجرام آسمانی اشاره می‌کند و ممنوعیتی برای اقدامات اطلاعاتی از این فضا قائل نشده، اما طبق ماده ۳ همین معاهده فعالیت‌های فضایی می‌بایست طبق حقوق بین‌الملل و در جهت ایجاد همکاری و تفاهم بین‌المللی صورت گیرد که اقدام به جاسوسی می‌تواند یکی از مصادیق نقض همکاری و تفاهم بین‌المللی قلمداد شود.

ذکر یک نمونه در این رابطه مفید خواهد بود. در سال ۱۹۸۳، یک هواپیمای غیر نظامی کره جنوبی به سمت فضای شوروی منحرف شد و دولت اتحاد جماهیر شوروی توسط یک هواپیمای نظامی با شلیک موشک هواپیما را ساقط نمود. کره جنوبی به اصل امنیت هوانوردی غیر نظامی بین‌المللی استناد نمود. اتحاد جماهیر شوروی ادعا کرد که عملکردش در جهت حفاظت از امنیت ملی و جلوگیری از جاسوسی در قلمرو هوایی بوده است. در قطعنامه شورای سازمان هواپیمایی بین‌المللی اعلام شد که هیچ دلیل و مدرکی مبنی بر اینکه انحراف هواپیمای کره جنوبی بر اساس برنامه از پیش تعیین شده بود، پیدا نشد و در نتیجه، این چنین استفاده از نیروهای مسلح به عنوان تهدید جدی به امنیت هوانوردی بین‌المللی تلقی می‌شود (بابائی، ۱۳۸۸: ۴۰؛ همچنین ن. ک. Suarez, 2007). گزارش فنی کمیسیون هوانوردی ایکائو فرضیه جاسوس بودن هواپیمای کره جنوبی را تقویت نمود، چراکه اوج‌گیری هواپیمای مذکور در طی مدت ره‌گیری و دقایقی قبل از پایان پروازش، اقدام تجاوزکارانه تلقی گردید و این فرضیه را که هواپیمای جاسوسی است، قوت می‌بخشید (Gordon, 1996; Rider, 2005). در عین حال، ذکر گردید که دولت شوروی نیز برای شناسایی هواپیمای در حال پرواز به اندازه کافی تلاش نکرده است (جباری، ۱۳۸۱: ۱۸۲).

با این حال، باید توجه داشت که مقررات کنوانسیون شیکاگو صرفاً ناظر بر هواپیمای کشورهای است، در حالی که هم در هواپیما بودن پهپادها و هم در غیر نظامی بودن آنها تردید وجود دارد. در نتیجه، برای ممنوع‌دانستن هر گونه جاسوسی از قلمرو هوایی لازم است به سایر قواعد عام حقوق بین‌الملل از جمله حقوق بین‌الملل عرفی رجوع کنیم (McDougal, Lasswell and Reisman, 1973: 364-395). در این رابطه، موضوع پروازهای اطلاعاتی بر فراز سرزمین نیکاراگوئه که در سال ۱۹۸۴ در قضیه نیکاراگوئه در دیوان بین‌المللی دادگستری مطرح گردید، قابل تأمل است. دولت نیکاراگوئه این پرواز را مغایر اصل حاکمیت دولت بر قلمرو هوایی می‌دانست و ایالات متحد آمریکا به حق دفاع مشروع دسته‌جمعی برای توجیه عملکرد خود استناد می‌کرد. دیوان با نظر اکثریت اعلام نمود که «پروازهای اطلاعاتی به موجب حقوق بین‌الملل عرفی، نقض حاکمیت سرزمینی در قلمرو هوایی می‌باشد». با این حال، قضات آمریکایی، انگلیسی و ژاپنی در نظرات

مخالف خود این اقدام را در چارچوب دفاع مشروع قابل توجیه دانستند.^۱ از جمله اصول کنوانسیون شیکاگو، ممنوعیت پرواز هواپیماهای بدون خلبان بر فراز کشورها بدون کسب موافقت قبلی آن کشور می باشد که در ماده ۸ این کنوانسیون ذکر شده است.^۲ جالب است که طبق این ماده، نه تنها «حق» کنترل ورود هواپیماهای بدون سرنشین ایجاد شده، بلکه کشورهای عضو در خصوص ورود این هواپیماها به کریدورهای مخصوص هواپیماهای کشوری «متعهد» به کنترل آنها شده‌اند (Reed, 2011; Taylor, Miller, Maddox, 2005: 1-11).^۳ بنابراین، ورود پهپادهای جاسوسی به قلمرو هوایی کشورهای عضو کنوانسیون شیکاگو بدون اجازه آنها نقض این معاهده خواهد بود و مسئولیت قراردادی کشور صاحب پرچم را به دنبال خواهد داشت.

د. ماهیت حقوقی پهپادهای جاسوسی

طبق ماده ۲ مجموعه مقررات ۱۹۲۳ لاهه، هواپیماها بر اساس نوع کاربری آنها به دو دسته دولتی و خصوصی (منفرد، ۱۳۹۲: ۲۶).^۴ تقسیم می‌شوند. به نظر می‌رسد این دسته‌بندی همچنان از اعتبار کافی برخوردار باشد.^۵ هواپیمای دولتی خود به دو نوع هواپیمای نظامی و هواپیمای غیر نظامی تقسیم می‌شود. هواپیمای نظامی، هواپیمایی است که برای استفاده در درگیری‌های مسلحانه طراحی شده،^۶ اما هواپیماهای غیر نظامی، هواپیماهایی هستند که

1. ICJ Rep., Military Activities Case, 1986, p. 147.

۲. ماده ۸ کنوانسیون شیکاگو چنین بیان می‌دارد: «هیچ هواپیمایی که قادر به پرواز بدون خلبان باشد نباید بدون اجازه مخصوص و طبق شرایط آن اجازه، بر فراز کشورهای متعاهد دیگر بدون خلبان پرواز نماید. کشورهای متعاهد تعهد می‌نمایند که پرواز هواپیمای بدون خلبان را در نواحی که برای پرواز هواپیماهای کشوری آزاد است، تحت کنترل قرار دهند به طوری که خطری از این راه متوجه هواپیماهای کشوری نشود».

۳. برخی احتمال بالای تصادف پهپادها با هواپیماهای دارای سرنشین را دلیل اصلی محدودیت پرواز پهپادها در کریدورهای هوایی دانسته‌اند.

۴. بر اساس بند (۲) ماده ۲ مقررات ۱۹۲۳ لاهه در خصوص جنگ هوایی، هواپیماهایی که جزء دو دسته هواپیماهای نظامی و غیر نظامی نباشند، هواپیمای خصوصی نامیده می‌شود.

5. Commentary on A(1) (d) of the HPCR Manual of International Law Applicable to Air and Missile Warfare, Version 2.1 March 2010, p. 28, available at <http://ihlresearch.org/amw/Commentary%20on%20the%20HPCR%20Manual.pdf>.

به نقل از مهوش منفرد، پیشین ص ۲۴.

6. See <http://www.thefreedictionary.com/military+plane> visited in 2013

منحصراً برای خدمات عمومی به کار برده می‌شوند. به عبارت دیگر، عملکرد دولتی دارند، اما نظامی نیستند که شامل هواپیماهای پلیس، گمرک و پست می‌شوند (منفرد، ۱۳۹۲: ۲۸).

دسته‌بندی دیگری که مورد نظر کنوانسیون شیکاگو بوده، تقسیم هواپیماها به هواپیمای کشوری و دولتی است. هواپیمای کشوری هواپیمایی است که به منظور غیرنظامی و برای مقاصد خصوصی و تجاری به کار گرفته می‌شود. طبق بند ۳ ماده ۳ این کنوانسیون، هواپیماهایی که در خدمات نظامی و گمرکی و پلیسی به کار برده شوند، هواپیماهای دولتی محسوب خواهند شد. بنابراین، منظور کنوانسیون از هواپیماهای کشوری هواپیماهای دولتی یا خصوصی هستند که به اموری جز امور نظامی و عمومی اختصاص یافته‌اند که می‌توان به هواپیماهای مسافربری و حمل و نقل اشاره نمود (منفرد، ۱۳۹۲: ۲۸-۳۹).

حال لازم است ماهیت حقوقی پهپادهای جاسوسی مشخص شوند که این هواناوها جز کدام دسته از هواپیماهای کشوری یا دولتی (نظامی یا غیر نظامی) قرار می‌گیرند. تعیین این موضوع از چند جهت اهمیت دارد: اینکه آیا کنوانسیون شیکاگو بر این پهپادها قابل اعمال است؟، آیا فعالیت این پهپادها مشمول حقوق جنگ می‌شود؟، آیا ورود آنها به کشور دیگر مصداق تجاوز است؟ و آیا امکان دفاع مشروع در برابر آنها یا مصادره آنها وجود دارد، یا خیر؟ در ادامه، دو فرضیه مربوط به ماهیت حقوقی پهپادهای جاسوسی ذکر می‌گردد.

۱. پهپاد جاسوسی هواپیمای دولتی است

از سال‌های آغازین قرن بیستم، هواپیماها را به دو دسته کشوری و دولتی تقسیم می‌کرده‌اند (Hornik, 2001: 110-111). هواپیماهای کشوری موضوع کنوانسیون ۱۹۴۴ شیکاگو هستند که به انتقال کالا و مسافرین و مرسولات پستی اختصاص یافته‌اند.^۱ مسلم است پهپادهای جاسوسی در زمره هواپیماهای کشوری قرار نمی‌گیرند و در نتیجه، از قلمرو صلاحیت موضوعی کنوانسیون شیکاگو خارج هستند. در مورد هواپیماهای دولتی، دو دیدگاه وجود دارد: طبق دیدگاه اول، تنها هواپیماهای نظامی، گمرکی و پلیسی (همانگونه که در بند ۳ ماده ۳

1. Chicago Convention 1944, Article 96 (a)

کنوانسیون شیکاگو تصریح شده است)، هواپیمای دولتی محسوب می‌شوند و طبق دیدگاه دیگر، مصادیق مذکور در ماده ۳ تمثیلی هستند و از این رو، همه هواپیماهایی که برای خدمات دولتی به جز مسافربری و حمل و نقل و پست (که از مصادیق هواپیمای کشوری است) به کار گرفته می‌شود، مانند گارد ساحلی، عملیات نجات، پزشکی، نقشه‌برداری، خدمات و غیره نیز در این زمره قرار می‌گیرند (Henderson, 2011: 2).

طبق این تقسیم‌بندی، به نظر می‌رسد پهپادهای جاسوسی در زمره هواپیماهای دولتی قرار می‌گیرند. در عین حال، چون کنوانسیون شیکاگو هواپیماهای بدون سرنشین را مشمول قواعد خاصی قرار داده، باید گفت وضعیت پهپادها دقیقاً مشابه وضعیت هواپیماهای دولتی که کاملاً از صلاحیت کنوانسیون شیکاگو خارج هستند، نیست. به عبارت دیگر، دولت‌ها بر پهپادهای جاسوسی صلاحیت بیشتری نسبت به هواپیماهای دولتی دارند. به عنوان مثال، می‌توان به مصونیت ناظر بر این هواناوها اشاره نمود. هرچند در کنوانسیون شیکاگو صرفاً هواپیماهای کشوری از مصونیت برخوردار شده‌اند (ضیایی بیگدلی، ۱۳۸۷: ۴۰۶-۴۰۸)،^۱ اما باید توجه داشت که مصونیت هواپیماهای دولتی طبق سایر قواعد حقوق بین‌الملل از جمله حقوق بین‌الملل عرفی تضمین شده است (Williams, 2007: 210). با این حال، ماده ۸ کنوانسیون شیکاگو محدودیت‌هایی برای مصونیت هواپیماهای بدون سرنشین از جمله پهپادهای جاسوسی قائل شده است. طبق این ماده، دولت‌های عضو می‌توانند پهپادی که وارد کریدور هواپیماهای کشوری شده را برای حفظ امنیت هوانوردی متوقف نمایند. بنابراین، در مجموع می‌توان گفت پهپادهای جاسوسی در زمره هواپیماهای دولتی قرار نمی‌گیرند.^۲

۱. هواپیمای کشوری از برخی آزادی‌ها برخوردار است و همچنین ماده ۳ پروتکل ۱۹۸۴ منضم به کنوانسیون شیکاگو، هر گونه توسل به زور علیه هواپیمای کشوری را در هنگام پرواز ممنوع کرده است.

۲. با آنکه ماده ۳ کنوانسیون شیکاگو هواپیماهای دولتی را از موضوع کنوانسیون خارج می‌کند، صریحاً در ماده ۸ به وضعیت این هواپیماها اشاره دارد و قواعدی برای آنها در نظر گرفته است. علت این موضوع شاید این باشد که از نظر کنوانسیون شیکاگو، پهپادها واجد ماهیت ویژه‌ای هستند.

۲. پهپاد جاسوسی هواپیمای نظامی است

اگر پهپادها را جزء هواپیماهای نظامی قلمداد کنیم، لازم است حقوق بشردوستانه کاملاً بر آنها اعمال گردد و ورود آنها به قلمرو هوایی هر کشور مصداق تجاوز تلقی شود. همچنین، هواپیماهای نظامی در زمره هواپیمای دولتی هستند و از حقوق و مصونیت‌هایی که برای هواپیماهای دولتی در نظر گرفته شده، از جمله مصونیت از تعرض و رسیدگی قضایی برخوردارند (Williams, 2007: 4). کنوانسیون ۱۹۱۴ پاریس با دسته‌بندی انواع هواپیماهای دولتی بیان می‌کند که تنها هواپیمای نظامی از حقوق و مصونیت‌هایی که به صورت عرفی کشتی‌های جنگی از آن برخوردارند، برخوردار می‌باشند.^۱ نظامی بودن پهپادها موجب خروج موضوعی آنها از کنوانسیون شیکاگو نیز خواهد بود.

طبق مجموعه مقررات لاهه در خصوص جنگ هوایی، برای اینکه یک هواپیما نظامی تلقی گردد، لازم است «هواپیما متعلق به نیروهای نظامی دولت و دارای علائم خارجی که تابعیت آنها را مشخص می‌سازد باشد. همچنین، فرمانده هواپیما باید عضو نیروهای مسلح و خدمه باید تابع مقررات نظامی باشند، نیازی نیست که هواپیمای نظامی مسلح باشد».^۲ البته، هواپیمایی که چند مورد از این ویژگی‌ها را نداشته باشد نیز ممکن است همچنان ویژگی نظامی بودن خود را حفظ کند.^۳

برای اینکه پهپادهای جاسوسی مصداق هواپیمای جاسوسی قلمداد شوند، لازم است چند ویژگی داشته باشند: وابسته به نیروهای مسلح دولت باشند، فرمانده عضو نیروهای مسلح باشد و دارای نشان نظامی باشد. حتی اگر دو شرط اول وجود داشته باشد، اصولاً پهپادها فاقد نشان‌های نظامی هستند؛ خصوصاً اگر هدف آنها جاسوسی باشد. گفته شده که نشان‌گذاری نظامی پهپادها به دلیل اینکه در اندازه‌های بسیار کوچک می‌باشند، به موضوع عملاً نامربوط تبدیل شده است (Henderson, 2010: 4). هرچند برخی معتقدند پهپادها تبدیل به نوعی

1. Paris Convention, 1914 Article. 32

2. Hague Rule of Air Warfare (HRAW), articles 3 & 14.

۳. با توجه به تعریف فوق‌الذکر به نظر می‌رسد هواپیماهای متعلق به گروه‌های مسلح غیر دولتی به عنوان وایمهای نظامی شناخته نمی‌شوند، هر چند در این صورت می‌توان آنها را هدف نظامی تلقی کرد.

Commentary on A (1) (x) of the HPCR manual on AMW, op. cit., p.46.

هواپیمای نظامی شده‌اند،^۱ اما باید توجه داشت که نحوه هدایت پهپادها تفاوت‌هایی با نحوه هدایت سایر هواناوهای نظامی دارد (Ellen O'Connell, 2010: 5).^۲ بنابراین، اطلاق هواپیمای نظامی به پهپاد جاسوسی با ابهاماتی روبه‌رو خواهد بود.

به نظر می‌رسد لازم است اولاً میان پهپادهای مسلح و پهپادهای غیر مسلح مانند پهپادهای جاسوسی و ثانیاً میان پهپادهای فعال در زمان جنگ و صلح قائل به تفکیک شد. پهپادهای حامل سلاح که اقدام به حملات هوایی می‌کنند، در هر صورت مصداق هواپیمای نظامی قرار می‌گیرند، اما پهپادهای غیر مسلح مانند پهپادهای جاسوسی چنانچه در زمان مخاصمات مسلحانه فعالیت کنند می‌توانند مصداق هواپیمای نظامی تلقی شوند و چنانچه در زمان صلح اقدام به پرواز کنند، لزوماً هواپیمای نظامی نیستند. همانطور که برخی معتقدند «این دسته از هواپیماها به خودی خود نظامی محسوب نمی‌شوند، ولیکن در صورت به‌کارگیری آنها در مخاصمات مسلحانه، وضع تغییر می‌یابد (Vogel, 2010: 101-138)، به‌طوری که به‌کارگیری این هواپیماها در مخاصمات مسلحانه مسائل زیادی را در حوزه حقوق بشردوستانه به دنبال خواهد داشت» (منفرد، ۱۳۹۲: ۳۳).^۳ بنابراین، کاربرد پهپاد جاسوسی در زمان صلح آن را در خوشبینانه‌ترین حالت تبدیل به «هواپیمای نظامی با ماهیت ویژه» می‌کند که ابهامات زیادی را به دنبال خواهد داشت (Henderson, 2011: 1؛ همچنین ن. ک. Singer, 2009).

1. Program on Humanitarian Policy and Conflict Research, **Manual on International Law Applicable to Air and Missile Warfare** (2009), No. 22 (1). P.13

۲. گفته شده که پهپادهای نظامی توسط افرادی کنترل می‌شوند که یا عضو نیروهای نظامی هستند و یا از یک فرمانده نظامی دستور می‌گیرند، اما در صورتی که افراد غیر نظامی کنترل‌کننده پهپادهای نظامی باشند، مسئول پرواز آنها نخواهند بود، بلکه این افراد نظامی هستند که مسئولیت آنها را بر عهده دارند.

۳. دستورالعمل هاروارد در خصوص حقوق بین‌الملل حاکم بر جنگ هوایی و موشکی، هواپیماهای بدون سرنشین را به دو دسته تقسیم کرده است: ۱- هواپیماهای بدون سرنشین غیر جنگی: هر گونه هواپیمای بدون سرنشین در اندازه‌های مختلف که یا از راه دور کنترل می‌شوند و یا به نحو خودمختار عمل می‌کنند و هیچ نوع سلاحی را با خود حمل نمی‌کنند (بند (dd) قاعده اول). ۲- هواپیماهای بدون سرنشین جنگی: هر گونه هواپیمای نظامی در اندازه‌های مختلف که قابلیت حمل انواع تسلیحات و فروریختن آن بر روی اهداف را داشته باشد (بند (ee) قاعده اول).

۵- مشروعیت ورود پهپادهای جاسوسی آمریکا به قلمرو هوایی ایران

مشروعیت ورود پهپادهای جاسوسی آمریکا به قلمرو هوایی ایران از دو منظر قابل بررسی است: مشروعیت جاسوسی در زمان صلح و مشروعیت نقض تمامیت ارضی. در حقوق بین‌الملل ممنوعیتی صریحی برای جاسوسی در قلمرو هوایی در زمان صلح وجود ندارد. به نظر می‌رسد محکومیت جاسوسی در قضیه نیکاراگوئه در دیوان بین‌المللی دادگستری که قبلاً ذکر گردید، از این جهت بوده که یک دولت خارجی با این اقدام از شورشیان دولت دیگر حمایت کرده است که مصداقی از مداخله در امور داخلی دولت خواهد بود،^۱ اما جاسوسی دولت خارجی در قلمرو هوایی یا سرزمینی دولت دیگر، فی‌نفسه مغایر با معاهده بین‌المللی مشخصی نیست (Wong, 2006: 517; Scott, 1999: 217).

با این حال، می‌توان گفت جاسوسی آمریکا در قلمرو سرزمینی ایران ناقض تعهد آمریکا ناشی از موافقتنامه الجزایر است. ایالات متحده آمریکا در این موافقتنامه متعهد به عدم مداخله مستقیم و غیر مستقیم، سیاسی و نظامی در امور داخلی ایران شده است.^۲ دیوان بین‌المللی دادگستری در قضیه کارمندان دیپلماتیک در تهران، صراحتاً جاسوسی در زمان صلح را از مصادیق مداخله در امور داخلی یک کشور دانست (Forcese, 2011: 202)^۳ و شاید سابقه چنین رفتاری از سوی آمریکا سبب گنجاندن ماده ۱ در موافقتنامه الجزایر شده باشد. باید توجه داشت که تعهد به عدم مداخله که جاسوسی یکی از مصادیق نقض آن است، در تمام قلمرو ایران اعم از زمینی، دریایی و هوایی مد نظر بوده است. علاوه بر این، جاسوسی آمریکا در قلمرو هوایی ایران مغایر با قوانین ملی جمهوری اسلامی ایران است که با رعایت قواعد مصونیت دولتی امکان اعمال صلاحیت از سوی دولت ایران وجود خواهد داشت.

از سوی دیگر، ورود پهپادهای جاسوسی آمریکا به قلمرو هوایی ایران، نقض تمامیت ارضی ایران خواهد بود. با توجه به آنچه در قبل بیان شد، چه از نظر کنوانسیون شیکاگو و چه از نظر قواعد عام بین‌المللی، ورود پهپادهای جاسوسی به قلمرو هوایی یک دولت در زمان صلح نیازمند

1. ICJ Rep., Military Activities Case, op. cit., p. 239-245.

2. Declaration of the government of the Democratic and Popular Republic of Algeria, 1981, Point 1.

3. See also Case Concerning United States Diplomatic and Consular Staff in Tehran (U.S. v. Iran), 1980 I.C.J. para 80. p.40

اجازه آن دولت است.^۱ به عنوان مثال، پرواز و حملات پهپادهای آمریکایی در حریم هوایی پاکستان با رضایت دولت این کشور صورت می‌گیرد.^۲ طبیعی است اقدامات خودسرانه و بدون مجوز از این دست توسط کشورها مغایر با حقوق بین‌الملل است (Rodriguez, 2010). اصل تمامیت ارضی متضمن صلاحیت انحصاری هر کشور بر قلمرو سرزمینی خود است (Forcese, 2011: 198).

قلمرو سرزمینی شامل قلمرو هوایی فوقانی سرزمین و دریای سرزمینی دولت می‌شود.^۳

نقض اصل حاکمیت به واسطه مداخله نظامی در قضایای مختلف قضایی مورد تأیید قرار گرفته است. به طور مثال، مین‌گذاری آمریکا در دریای سرزمینی نیکاراگوئه در قضیه عملیات نظامی و شبه‌نظامی،^۴ عبور از مرزهای سرزمینی توسط رژیم صهیونیستی در خاک فلسطین اشغالی در قضیه دیوار حائل^۵ و ارسال نیروی نظامی از سوی اوگاندا به خاک کنگو در قضیه کنگو علیه اوگاندا^۶ محکوم گردیده‌اند. همانطور که بیان شد، پهپادهای جاسوسی، هواپیمای نظامی با ماهیت ویژه تلقی می‌شوند که ورود بدون مجوز آنها به قلمرو هوایی یک دولت مغایر با اصل احترام به تمامیت ارضی آن دولت خواهد بود. بر این اساس، ورود پهپادهای آمریکایی به قلمرو هوایی ایران، مسؤولیت بین‌المللی آمریکا را به دنبال خواهد داشت.

۲. اقدام متقابل ایران در برابر ورود پهپادهای جاسوسی آمریکا

اثبات نامشروع بودن ورود پهپادهای آمریکایی به قلمرو هوایی ایران مستوجب طرح مسؤولیت بین‌المللی برای آمریکا خواهد بود که در نتیجه آن، جمهوری اسلامی ایران می‌تواند اقدامات مختلفی را دنبال کند. از جمله آنها عبارتند از دفاع مشروع، مصادره و طرح دعوی بین‌المللی.

1. See Conditions for Grant of Flight Clearance for Military Aircraft of Both Countries, available at <http://www.stimson.org/research-pages/conditions-for-grant-of-flight-clearance-for-military-aircraft-of-both-countries/> visited in 2013

2. Legality of U.S. Drone Strikes in Pakistan, op. cit. p.5

3. Paris Convention.1914, Article. 1; and Chicago Convention.1944, Articles.1, 2

4. ICJ Rep., Military Activities Case, op cit., pares 212-214.

5. ICJ Rep., Legal consequences of construction of wall in the occupied territory (Summary of the advisory opinion) July 9, 2004, Separate opinion of Judge Elaraby, p. 4.

6. ICJ Rep., Armed Activities on the Territory of the Congo (Democratic Republic of the Congo v. Uganda) Summary of the Judgment of 19 December 2005, paras. 148-165, p. 9.

۱. دفاع مشروع

چنانچه پهپادهای جاسوسی هواپیمای نظامی محسوب شوند، ممکن است ورود غیر قانونی آنها به قلمرو هوایی یک دولت، مصداق «تجاوز»^۱ در نظر گرفته شود. به طور مثال، وقتی در اول ماه می ۱۹۶۰ هواپیمای جاسوسی آمریکایی بر فراز قلمرو شوروی مورد هدف قرار گرفت و خلبان آن دستگیر شد، آمریکا اعتراضی نکرد و پذیرفت که این اقدام به منظور جاسوسی نظامی و با دستور رئیس جمهور بوده است (Lissitzyn, 1962: 135). برخی معتقدند دولت‌ها در حمله به هواپیماهای متخلف لازم است دلایل کافی داشته باشند که هواپیما خطر واقعی برای امنیت کشور ایجاد کرده و همچنین، ضرورت دارد قبل از انجام حمله اخطار و هشدار جهت فرود آمدن یا تغییر مسیر داده شود،^۲ مگر اینکه دلایل معقولی وجود داشته باشد که هواپیمای متخلف ایجاد خطر فوری و بسیار جدی نسبت به امنیت دولت نموده یا هشدار دادن عملی نباشد (بابائی، ۱۳۸۸: ۴۱).

از آنجا که پهپادها بدون سرنشین هستند و هدایت آنها نیز با سیستم الکترونیکی صورت می‌گیرد، شاید توسل به گزینه نظامی علیه پهپادهای جاسوسی بدون اخطار قبلی به دلیل عدم امکان اخطار به پهپاد امری معقول به نظر برسد.

ماده ۳ قطعنامه تعریف تجاوز، از مصادیق تجاوز نام برده که اولین مورد آن، ورود غیر قانونی نیروهای نظامی یک دولت به دولت دیگر است حتی اگر حمله مسلحانه‌ای صورت نگرفته باشد. حتی اگر صرف ورود پهپاد نظامی از جمله پهپاد جاسوسی مصداق تجاوز تلقی شود، باید توجه داشت که شرط توسل به دفاع مشروع مندرج در ماده ۵۱ منشور ملل متحد، وقوع «حمله مسلحانه» است. حمله مسلحانه که یکی از مصادیق تجاوز است، متضمن به‌کارگیری سلاح علیه تمامیت ارضی یک کشور است که از کاربرد پهپادهای جاسوسی خارج است. در هر صورت، حق دفاع مشروع نسبت به هواپیمای جاسوسی که در خارج از قلمرو کشور به پرواز در آمده، به رسمیت شناخته نشده (Lissitzyn, 1962: 140) و حتی در سال‌های اخیر، جاسوسی در دریای آزاد از سوی آمریکا و روسیه عملی مشروع دانسته شده است (Dutton and liberam, 2009: 12-16).^۳

1. Aggression

2. San Remo Manual on International Law Applicable to Armed Conflicts at Sea, 12 June 1994, Articles 74 to 77

۳. این استدلال‌ها در بیان قانونی بودن جاسوسی در فضای فوقانی دریای آزاد از سوی هواپیماهای جاسوسی روسیه در منطقه انحصاری اقتصادی نوژ، انگلستان و کانادا و همچنین پرواز هواپیمای جاسوسی آمریکایی در منطقه انحصاری اقتصادی چین در سال‌های اخیر ابراز شده است.

با این حال، ورود پهپادهای مسلح و غیر مسلح در زمان مخاصمه مسلحانه بین‌المللی به کشور دیگر می‌تواند آنها را به هدف مشروع نظامی تبدیل کند. دستورالعمل سان رمو با محوریت «حقوق بین‌الملل حاکم بر مخاصمات مسلحانه در دریا»^۱ که در ۶ بخش و ۱۸۳ بند، مصوب گروهی از حقوق‌دانان دریایی در ۱۲ ژوئن ۱۹۹۴ است و بخش قابل توجهی از مقررات آن در رابطه با هواپیماهای نظامی و غیر نظامی می‌باشد، در بندهای ۶۵ و ۶۶ خود مقرر می‌دارد که «در جنگ هوایی، هواپیماهای نظامی دشمن (به استثنای هواپیماهای بهداری و هواپیماهای برخوردار از اصل حسن رفتار به موجب توافق طرفین) اهداف نظامی تلقی شده و می‌توان آنها را هدف حمله قرار داد» (منفرد، ۱۳۹۲: ۳۵).^۲

تناقضی که در رابطه با پهپادهای جاسوسی وجود دارد، این است که از یک سو کاربرد زور علیه این پهپادها در زمان صلح نمی‌تواند در چارچوب دفاع مشروع توجیه شود و از سوی دیگر، انهدام آنها توسط نیروهای مسلح کشور محل حضور پهپاد، خود مصداق تجاوز خواهد بود. بند ج ماده ۳ قطعنامه تجاوز، «حمله نیروهای مسلح کشوری به نیروهای زمینی دریایی و هوایی یا ناوگان دریایی و هوایی کشور دیگر» را مصداق تجاوز دانسته است. بر این اساس، چنانچه ورود پهپاد جاسوسی به قلمرو هوایی یک کشور در زمان صلح باشد، دولت قربانی تنها حق خواهد داشت به هر طریق ممکن پهپاد را به زمین نشانده و به عنوان عمل متقابل آن را مصادره نماید و چنانچه در زمان مخاصمه مسلحانه باشد، آن را در چارچوب دفاع مشروع مورد هدف قرار دهد یا آن را به عنوان غنیمت جنگی ضبط نماید. این در حالی است که فناوری ضد اطلاعاتی پهپادها برای متوقف کردن آنها در دسترس همه کشورهای دنیا نیست (Gardner, 2011).

1. San Remo Manual on International Law Applicable to Armed Conflicts at Sea, 12 June 1994, available at: <http://www.icrc.org/applic/ihl/ihl.nsf/Treaty.xsp?action=openDocument>

۲. بند ۱۳ دستورالعمل سان رمو، تقسیم دیگری از هواپیماها ارائه داده است، که شامل ۵ مورد می‌شود، که عبارتند از: ۱- هواپیمای پزشکی (بهداری) یا هواپیماهایی که تحت حمایت کنوانسیون‌های ژنو ۱۹۴۹ و پروتکل‌های الحاقی ۱۹۷۷ هستند ۲- هواپیماهای امدادی (هواپیماهایی است که نظامی به شمار نمی‌رود اما تحت فرماندهی ارتش یک کشور به خدمات‌رسانی غیراقتصادی می‌پردازد) ۳- هواپیماهای نظامی (هواپیمایی که توسط نیروی نظامی یک کشور مأمور می‌باشد و دارای علامت نظامی یک دولت بوده و توسط یک فرمانده نظامی یا خدمه نیروی نظامی منظم، هدایت می‌شود) ۴- هواپیماهای غیرنظامی دولتی (منظور هواپیماهایی غیر از هواپیماهای امدادی یا نظامی است که توسط دولت به امور خدمات‌رسانی اقتصادی و اختصاصی مشغول می‌باشند، مانند هواپیماهای گمرکی و هواپیماهای پلیس) و ۵- هواپیماهای غیرنظامی کشوری (این هواپیماها دارای علائم خاص و مأمور یک شرکت هواپیمایی می‌باشند که به کار حمل و نقل مسافر در قالب پروازهای منظم و نامنظم می‌پردازند).

۲. مصادره^۱

اگر امکان حمله نظامی به پهپاد جاسوسی آمریکا در قالب دفاع مشروع وجود نداشته باشد، آیا امکان مصادره و ضبط این پرنده به عنوان نوعی اقدام متقابل وجود دارد؟ چنانچه وضعیت مخاصمه مسلحانه بین‌المللی باشد، هیچ تردیدی نیست که امکان ضبط پهپاد به عنوان غنیمت جنگی وجود دارد؛ چراکه وقتی امکان دفاع مشروع در وضعیت مخاصمه وجود داشته باشد، امکان ضبط ادوات نظامی به طور اولی وجود دارد، اما در زمان صلح، ضبط پهپاد جاسوسی در چارچوب اقدام متقابل امکان‌پذیر است. به عبارت دیگر، مفروض است که اقدام آمریکا در ارسال پهپاد جاسوسی به قلمرو هوایی ایران، اقدام متخلفانه بین‌المللی است که جمهوری اسلامی ایران در مقابل آن می‌تواند دست به عمل متقابل علیه آمریکا زند. از این رو، حتی اگر ضبط پهپاد آمریکایی مصادره نامشروع یا ناقض اصل مصونیت اموال دولتی باشد، اما چون در برابر عمل نامشروع مسبوق بر آن صورت گرفته، به عنوان عمل متقابل، اقدامی مشروع و قانونی است.^۲ این اقدام متقابل است با توجه به شرایط مذکور در طرح پیش‌نویس کمیسیون حقوق بین‌الملل راجع به مسؤولیت بین‌المللی دولت‌ها صورت پذیرد.^۳

سؤالی که باقی می‌ماند این است که اقدام به توقف و ضبط پهپاد جاسوسی تا چه زمانی امکان‌پذیر است؟ اگر پهپاد از قلمرو هوایی ایران خارج شده باشد، آیا امکان تعقیب آن وجود دارد؟ برخی با تأسی به دکترین تعقیب فوری^۴ در دریای آزاد معتقدند می‌توان

1. Expropriation

2. Draft Articles on responsibility of states for internationally wrongful acts 2001, Article 22.

۳. شرایط و حدود اقدام متقابل در برابر عمل خلاف بین‌المللی در مواد ۴۹، ۵۰، ۵۱ و ۵۲ پیش‌نویس مواد مسؤولیت بین‌المللی دولت آمده است که به طور خلاصه عبارتند از اینکه اقدامات متقابل مانع از سرگیری انجام تعهد نشوند. (بند ۳ ماده ۴۹) مغایر تعهدات ناشی از قواعد آمره، تعهدات حقوق بشر، منع توسل به زور و تعهدات با ماهیت بشردوستانه نباشند. (ماده ۵۰) با زیان وارده و شدت عمل متخلفانه متناسب باشند. (ماده ۵۱) پیش از اعمال باید از دولت خاطی ایفای تعهدات نقض شده‌اش خواسته شود و هر گونه تصمیمی در راستای اقدام به عمل متقابل به اطلاع دولت مسؤول برسد. در مواردی که فعل متخلفانه متوقف شده یا اختلاف نزد دادگاه مطرح شده، نمی‌توان به اقدام متقابل متوسل شد. (ماده ۵۲)

4. Hot pursuit

متخلف را تا قلمرو هوایی کشور دیگر تعقیب نمود (O'Connell[1], 2010: 20)، اما باید توجه داشت که ناوهای هوایی بر خلاف ناوهای دریایی که بعد از خروج از منطقه سرزمینی به سمت دریای آزاد حرکت می‌کنند، بعد از خروج از قلمرو هوایی یک دولت وارد قلمرو هوایی دولتی دیگر می‌شوند که اعمال تعقیب فوری (ن.ک چرچیل و لو، ۱۳۸۳: ۲۶۷-۲۶۸ همچنین ن.ک والاس، ۱۳۸۷: ۲۱۲-۲۱۳) را اساساً منتفی می‌کند؛^۱ چراکه یکی از اصول مهم در تعقیب فوری، عدم نقض حاکمیت دولت دیگر است (چرچیل و لو، ۱۳۸۳: ۲۶۷). به هر حال، این محدودیت باعث نمی‌شود بعد از خروج پهپاد، مسئولیت بین‌المللی کشور فرستنده منتفی گردد.^۲

بر خلاف این موضع‌گیری که «ایران طبق حق دفاع مشروع خود هم می‌توانسته این هواپیما را سرنگون کند و هم آن را به خدمت خود درآورد که گزینه دوم را انتخاب کرده است»^۳، تنها گزینه پیش روی ایران، مصادره پهپاد جاسوسی آمریکاست که در چارچوب اقدام متقابل صورت گرفته باشد. در این حالت، ایالات متحده تا زمانی که جبران خسارت کامل را به عمل نیاورده باشد،^۴ حق مطالبه پهپادهای خود را نخواهد داشت.

۱. حتی اگر پهپادها از قلمرو هوایی سرزمینی یک کشور وارد قلمرو هوایی دریای آزاد نیز شوند، از آنجا که هیچ کنوانسیون صلاحیت‌های تعقیب فوری در خصوص کشتی‌ها را برای هواپیماها در نظر نگرفته، اصولاً این مسئله منتفی می‌باشد. از طرفی، بخش الف بند ۳ ماده ۵۲ اقدام متقابل را در مواردی که عمل متخلفانه متوقف شده، منع می‌کند. پس با خروج پهپادها از حریم هوایی کشورها هیچ اقدام مشروعی علیه آنها نمی‌توان انجام داد.

۲. ماده ۱۴ پیش نویس ۲۰۰۱ مواد مسئولیت بین‌المللی دولت‌ها در خصوص استمرار نقض تعهد بین‌المللی دو فرض را در نظر گرفته است؛ اول عملی که ماهیت مستمر ندارد که مسئولیت در زمان انجام تحقق می‌یابد. (بند ۱) و دوم، عملی که ماهیت مستمر دارد که نقض تعهد به کل دوره‌ای که عمل استمرار داشته توسعه می‌یابد (بند ۲)، در اینجا صرف نظر از نقض تعهدی که در طول زمان حضور پهپاد مطابق بند ۲ ماده ۱۴ می‌باشد، خروج آن از حریم هوایی کشور مطابق با ماده ۱ خواهد بود.

۳. پایگاه خبری قانون، به نقل از سید قاسم زمانی، قاتلان متجاوز، معضل جدید حقوق بین‌الملل، ۱۹ آبان ۱۳۹۰

<http://www.ghanoononline.ir/News/Item/16029/25/> visited in 2013

4. Draft Articles on responsibility of states for internationally wrongful acts 2001, Article 34.

ز. اقامه دعوی بین‌المللی

در رابطه با مسئولیت بین‌المللی آمریکا در برابر ایران، دو مبنای صلاحیت برای دو مرجع بین‌المللی وجود دارد. یکی ماده ۱ موافقتنامه الجزایر مورخ ۱۹۸۱ و دیگری ماده ۱ معاهده مودت، دریانوردی و تجارت^۱ مورخ ۱۹۵۵.^۲ هرچند امکان طرح دعوی دولت ایران طبق موافقتنامه الجزایر در دیوان داوری ایران و آمریکا به دلیل محدودیت صلاحیت شخصی دیوان وجود ندارد، ولی امکان شکلی طرح دعوا طبق معاهده مودت در دیوان بین‌المللی دادگستری وجود دارد. در عین حال، استناد صرف به ماده ۱ معاهده مودت نمی‌تواند برای ایران نتیجه مطلوب را حاصل کند. در گذشته، در پرونده سکوه‌های نفتی، استناد به این ماده به تنهایی برای احراز صلاحیت دیوان که مرجع حل اختلافات مربوط به این عهدنامه پیش‌بینی شده است،^۳ کافی تشخیص داده نشد.^۴ مرتبط‌ترین مواد با موضوع حاضر، دو ماده ۴ و ۱۰ معاهده هستند. با توجه به اینکه ماده ۴ بیان‌کننده اصل حقوق مکتسبه اتباع دو دولت می‌باشد،^۵ می‌توان استدلال نمود بند مذکور منحصراً به حقوق تجاری طرفین نظر نداشته و به کلیه حقوق از جمله حق حیات، حق امنیت، حق صلح و غیره نظر داشته است. همانطور که پیش از این بیان شد، جاسوسی از مصادیق نقض اصل عدم مداخله در امور داخلی کشورهاست که مداخله در امور داخلی کشورها خود ناقض حقوق مکتسبه اتباع کشور از جمله حق امنیت و حق آزادی است. در عین حال، در خصوص ماده ۱۰ که به آزادی تجارت اشاره دارد بعید به نظر می‌رسد ارسال پهبادهای آمریکا به قلمرو هوایی

1. Treaty of Amity, Economic Relations and Consular Rights between the United States of America and Iran, Tehran on 15 August 1955

۲. ماده ۱ عهدنامه ۱۹۵۵ مودت میان ایران و ایالات متحده، برقراری همیشگی صلح استوار و پایدار و دوستی صمیمانه را بین دو کشور مورد تأکید قرار می‌دهد.

3. Ibid, Article. 21 (2).

4. Summary of judgment Order of 12 December 1996, Case concerning Oil platforms, (ISLAMIC REPUBLIC OF IRAN v. UNITED STATES OF AMERICA), Article 1 of the Treaty (paras. 22-3 1)

۵. در بخشی از بند ۱ ماده ۴ عهدنامه مودت آمده که طرفین متعهد شده‌اند نسبت به اتباع یکدیگر «از اتخاذ اقدامات غیر معقول و تبعیض‌آمیزی که به حقوق و منافع مکتسبه قانونی ایشان لطمه وارد آورد، خودداری کنند».

ایران، مستقیماً منجر به نقض تعهدات این ماده شده باشد. با امعان نظر به این مسائل، به نظر می‌رسد دستاویز محکمی در مرحله ماهوی برای ایران وجود نخواهد داشت. شاید توسل به شیوه‌های سیاسی از جمله ثبت شکایت در دبیرخانه سازمان ملل، شورای امنیت سازمان ملل و سازمان هواپیمایی کشوری (ایکائو) و اقدامات متقابل حقوقی مانند ضبط و مصادره پهپادهای جاسوسی، گزینه‌های مناسب‌تری پیش روی ایران باشند.

نتیجه‌گیری

دیوان بین‌المللی دادگستری در قضایای مختلفی بر اصل عدم توسل به زور به عنوان قاعده آمره در حقوق بین‌الملل تأکید نموده است. مهم‌ترین منبع در تعیین مصادیق تجاوز، قطعنامه تعریف تجاوز مجمع عمومی سازمان ملل متحد است. بر اساس این قطعنامه، صرف ورود ادوات نظامی به یک کشور تجاوز تلقی شده و ناقض اصل عدم توسل به زور خواهد بود. طبق ماده ۵۱ منشور ملل متحد، توسل به دفاع مشروع تنها در برابر «حمله مسلحانه» به عنوان یکی از مصادیق تجاوز مطرح است و دفاع مشروع در مقابل سایر اشکال تجاوز به رسمیت شناخته نشده است.

پهپادهای جاسوسی نه در زمره هواپیماهای کشوری هستند و نه در زمره هواپیماهای دولتی غیر نظامی، بلکه آنها را می‌توان هواپیمای نظامی با ماهیت ویژه دانست. ویژه‌بودن ماهیت این پهپادها از آن روست که بخشی از حقوق حاکم بر آنها خارج از حقوق جنگ یعنی در کنوانسیون هواپیمایی بین‌المللی (شیکاگو) پیش‌بینی شده است. در نتیجه، ورود بدون مجوز این هواناوها به قلمرو هوایی یک کشور مصداق تجاوز خواهد بود و مسؤولیت بین‌المللی دولت صاحب پرچم را به دنبال خواهد داشت. از آنجا که تا قبل از حمله مسلحانه از جانب پهپاد، توسل به دفاع مشروع موضوعیت ندارد و حمله مسلحانه اساساً در کاربری پهپادهای جاسوسی نیست، دفاع مشروع در برابر پهپاد جاسوسی مطرح نخواهد شد. در مقابل، دولت قربانی می‌تواند با مصادره پهپاد در زمان صلح یا غنیمت‌گرفتن آن در زمان جنگ، در چارچوب اقدام متقابل عمل نماید. در این صورت، مسؤولیتی متوجه دولت قربانی نخواهد بود.

جاسوسی آمریکا به کمک پهپادهای نظامی، علاوه بر اینکه ناقض برخی اصول کنوانسیون شیکاگوست، مغایر با اصولی چون منع مداخله در امور داخلی کشور و عدم توسل به زور نیز هست. مسؤولیت کشورهایی که این اقدام از قلمرو آنها صورت گرفته نیز از منظر حقوق بین‌الملل واضح است، چراکه سکوت این دولت‌ها در برابر این اقدام آمریکا خود حاکی از رضایت آنهاست. طرح دعوی حقوقی علیه ایالات متحد آمریکا در رابطه با تخلفات بین‌المللی این کشور، ناشی از ارسال پهپادهای جاسوسی به قلمرو هوایی ایران، موضوعی است که مبانی حقوقی و مصلحتی کافی به همراه ندارد. به نظر می‌رسد بهترین شیوه جبران خسارت در برابر ورود تجاوزکارانه پهپادهای آمریکایی، توقف و مصادره آنها توسط ایران باشد که به یمن فناوری‌های اطلاعاتی ایران این امر تا کنون محقق شده است. در کنار این اقدامات می‌توان ثبت شکایت در دبیرخانه سازمان ملل متحد، شورای امنیت و سازمان هواپیمای کشوری (ایکائو) را نیز توصیه نمود.

هرچند بعد از ضبط پهپادهای آمریکایی توسط ایران، درخواست‌هایی به منظور بازپس‌گیری این هواناوها صورت گرفته، اما چنین مطالبه‌ای با اصول حقوق بین‌الملل انطباق ندارد. به عبارت دیگر، هرچند ایران حق از بین بردن این پهپادها را نداشته، اما مصادره آنها در چارچوب اقدام متقابل مقدور است. به نظر می‌رسد یکی از تفاوت‌های مصادره در زمان صلح با غنیمت‌جنگی در زمان جنگ در این است که در مصادره، اموال ضبط‌شده به مالکیت دولت ضبط‌کننده در نمی‌آید. در هر صورت، طبق قواعد فقه امامیه، بازپس‌دهی سلاحی که از دشمن گرفته شده، حتی به هنگام برقراری صلح ممنوع است (نجفی، ج ۲۱، ۱۳۸۵: ۳۰۱).

منابع

- بلز، چیکایا (۱۳۸۷) چکیده آرای قضایی در حقوق بین‌الملل عمومی، ترجمه همایون حبیبی، تهران: دانشگاه علامه طباطبایی (ره)، ۱۳۸۷.
- جهان‌پناه، محمدحسین (۱۳۹۰) «گزارشی از سقوط هواپیمای رادارگریز آمریکا در خاک ایران»، *دوماهنامه هواپیما*، ش ۱۱ دی و بهمن.
- چرچیل، رابین، لو آلن (۱۳۸۳)، *حقوق بین‌الملل دریاها*، ترجمه بهمن آقایی، تهران: گنج دانش.
- حبیبی، حسن (۱۳۸۷) *گروه واژه‌گزینی، دفتر پنجم، (فرهنگ واژه‌های مصوب فرهنگستان زبان و ادب فارسی)*، تهران: فرهنگستان زبان و ادب فارسی.
- ضیایی، سیدياسر (۱۳۹۱) *تحریم جمهوری اسلامی ایران از منظر حقوق بین‌الملل عمومی*، گزارش راهبردی مرکز تحقیقات استراتژیک مجمع تشخیص مصلحت نظام.
- ضیائی بیگدلی، محمدرضا (۱۳۹۰) *حقوق بین‌الملل عمومی*، تهران: گنج دانش.
- منفرد، مهوش (۱۳۹۲) *قواعد حقوق بشردوستانه در جنگ هوایی*، پایان‌نامه کارشناسی ارشد حقوق بین‌الملل، دانشگاه قم.
- والاس، ربکا (۱۳۸۷) *حقوق بین‌الملل عمومی*، ترجمه سید قاسم زمانی، مهناز بهرام‌لو، تهران: شهر دانش.
- نجفی، شیخ محمدحسن (۱۳۸۵) *جواهرالکلام فی شرح الشرایع الاسلام (ج ۲۱)*، دارالکتب الاسلامیه.
- Beehner, Lionel (2005) **Long-term prospects for the U.S Military Presence in the Persian Gulf Region**, <http://www.cfr.org/iraq/long-term-prospects-us-military-presence-persian-gulf-region/p9388>
- Cook, Nancy J. (2007) **Stories of Modern Technology Failures and Cognitive Engineering Successes**, CRC Press.
- Cooley, John K. (2013) **U.S presence in Persian Gulf: A history**, A T H E N S, march 2013, available at: <http://abcnews.go.com/International/story?id=81402&page=1>
- Demarest, Geoffrey B. (1996) Espionage in International Law, **Denver Journal of International Law & Policy**, Vol. 24
- Delupis, Ingrid (1984) Foreign Warships and Immunity for Espionage, **American Journal of International Law**, Vol.78
- Dutton Peter A. (2009), "Caelum liber am: Air defense identification zones outside sovereign airspace", **American Journal of International Law**, Vol. 103:000.
- Ethan, Rider (2005) KAL 007 Revisited (Part 4), December 6, available at: <http://www.airliners.net/aviation-articles/read.main?id=82> visited in 2014

- Fleck, Dieter (2007) "Individual and State Responsibility for Intelligence Gathering", **Michigan Journal of International Law**, Vol. 28.
- Forcese, Craig (2011) "Spies without Borders: International Law and Intelligence Collection", **Journal of security law & policy**, Vol. 5:179, 2011
- Frantz, Natalie R. (2005) **Swarm intelligence for autonomous UAV control**, Ensign, United States Navy B.S., United States Naval Academy, THESIS requirements for the degree master of science from the Naval postgraduate school.
- Gardner, Frank (2011) **Why Iran's capture of US drones will shake CIA**, 8 December, available at: <http://www.bbc.co.uk/news/world-us-canada-16095823> visited in 2014.
- Gordon, Michael R. (1996) "Ex-Soviet Pilot Still Insists KAL-007 Was Spying." **New York Times**, 9 December, A6 (N).
- Guiora, Amos N. (2011) **Global perspectives on counterterrorism**, Aspen Publishers, second edition.
- Guiora, Amos N. (2011) "Determining a Legitimate Target: The Dilemma of the Decision Maker", **Texas International Law Journal**, August 4
- Henderson, Ian (2010) Air and Missile Warfare, **Military Law and Law of War Review**, Vol. 49.
- Henderson, Ian (2011) "International Law Concerning the Status and Marking of Remotely Piloted Aircraft", **Denver Journal of International Law and Policy**, Vol. 39, No. 4,
- Henderson, Ian and Cavanagh, Bryan (2013) Unmanned Aerial Vehicles (UAVs): Do They Pose Legal Challenges? **Asia Pacific Centre for Military Law and Royal Australian Air Force**, June 22,
- Hornik, J. (2001) Article 3 of the Chicago Convention, **Annals of Air and Space Law**, Vol. XXVI.
- Silberman, J. (2005) "Non-lethal weaponry and non-proliferation", **Notre Dame Journal of Law, Ethics & Public Policy**, Vol. 19.
- Kilcullen, David and McDonald, Exum Andrew (2009) **Death From Above, Outrage down Below**, N.Y. TIMES, Mar. 17,
- Lawand, Kathleen (2006) "Reviewing the legality of new weapons, means and methods of warfare", **International review of red cross**, Vol. 88, No. 864, December
- Lissizyn, Oliver J. (1962) Some Legal Implications of the U-2 and RB-47 Incidents, **American Journal of International Law**, Vol.56.
- Mayer, Jane (2009), **The Predator War, What are the Risks of the C.I.A.'s Covert Drone Program?** THE NEW YORKER, Oct. 26. Available at: http://www.newyorker.com/reporting/2009/10/26/091026fa_fact_mayer
- McDougal, Myres S., Lasswell, Harold D., Reisman, W. Michael (1973) The Intelligence Function and World Public Order, **Temple law quarterly**, Vol. 46, No3, pp. 365-394.
- Radan, John (2007), "The Unresolved Equation of Espionage and International Law", **Michigan Journal of International Law**, Vol. 28.
- O'Connell, Mary Ellen (2010) Unlawful Killing with Combat Drones, A Case Study of Pakistan, 2004-2009, **Notre Dame Law School Legal Studies Research**, [1]
- O'Connell, Mary Ellen (2010), **Drones under International Law**, October 2010 available at: <http://law.wustl.edu/harris/documents/OConnellFullRemarksNov23.pdf> [2]
- Ochoa-Ruiz, Natalia and Salamanca-Agued, Esther (2005) Exploring the Limits of International Law relating to the Use of Force in Self-defense, **The European Journal of International Law**, Vol. 16 no.3 © EJIL .
- Reed, John (2011), **Sooner State May Get UAV Air Corridor**, July 12, available at: <http://defensetech.org/2011/07/12/13641/> visited in 2014.

- Rodriguez, Alex (2010) U.S. apologizes to Pakistan for NATO attack that led to shutdown of key border crossing into Afghanistan, **Los Angeles Times**, available at: <http://articles.latimes.com/2010/oct/06/world/la-fg-pakistan-tankers-20101006>
- Scott, Roger D. (1999) Territorially Intrusive Intelligence Collection and International Law, **The air force review**, Vol. 46
- Shirley, A. Kan (2001) China-U.S. Aircraft Collision Incident of April 2001: Assessments and Policy Implications, p.1 available at: <http://www.fas.org/sgp/crs/row/RL30946.pdf> visited in 2013
- Singer P.W. (2009) Military Robots and the Laws of War, available at: thenewatlantis.com/dolce/20090129_TNA23Singer.pdf visited in 2014
- Smith, Jeffrey H. (2007) "Symposium, State Intelligence Gathering and International Law: Keynote Address", **Michigan Journal of International Law**, Vol. 28,
- Summary of Advisory Opinion of 21 June 1971, Legal consequences for states of the continued EGAL presence of South Africa in Namibia (SOUTH-WEST AFRICA)
- Summary of judgment Order of 12 December 1996, Case concerning Oil platforms, (ISLAMIC REPUBLIC OF IRAN v. UNITED STATES OF AMERICA),
- Summary of Judgment and Order of 10 may 1984, Military and Paramilitary Activities in and against Nicaragua (Nicaragua v. United States of America)
- Suzete, V Suarez, Korean Air Lines Incident (1983) **Max Planck Encyclopedia of Public International Law**, articles 2007, available at: <http://opil.ouplaw.com/view/10.1093/law:epil/9780199231690/law-9780199231690-e1183#law-9780199231690-e1183-p-3>
- Taipale, K. A. (2006) "Whispering Wires and Warrantless Wiretaps: Data Mining and Foreign Intelligence Surveillance", **New York University School of Law Review of Law & Security**, No. 7, Supl. Bull. on L. & Sec.
- Taylor, Glenn, Miller, Jeff, Maddox, Jeff (2005) "Automating Simulation-Based Air Traffic Control", **Underservice/ Industry Training, Simulation, and Education Conference (IITSEC)**, Paper No. 2193, p.p. 1-11.
- VOGEL Ryan J.(2010), Drone warfare and the law of armed conflict, **Denver Journal of International Law and Policy**, VOL. 39:1, pp. 101-138.
- Wiese Niemeyer, **Drones may violate international law**, <https://machineslikeus.com/news/drones-may-violate-international-law>, 28 May 2013
- Williams A. (2007) "The Interception of Civil Aircraft over the High Seas in the Global War on Terror", **Air Force Law Review**, Vol. 59.
- Wong, Katherine L. (2006) "The NSA Terrorist Surveillance Program", **Harvard Journal on Legislation**, Vol. 43, No. 2.
- Armed Activities on the Territory of the Congo (Democratic Republic of the Congo v. Uganda) ICJ, Summary of the Judgment of 19 December 2005
- Case Concerning United States Diplomatic and Consular Staff in Tehran (U.S. v. Iran), 1980 I.C.J
- Iran among top five drone technology owners, available at: <http://www.presstv.ir/detail/2013/02/09/288071/iran-ranks-top-five-in-drone-tech/>, visited in 2014
- Iran Captures US Scan Eagle Drone over Persian Gulf, Fars 4 December 2012, available at: <http://www.globalresearch.ca/iran-captures-us-scaneagle-drone-over-persian-gulf/5314065> visited in 2013
- Legal consequences of construction of wall in the occupied territory (ICJ, Summary of the advisory opinion) July 9, 2004.

Legality of U.S. Drone Strikes in Pakistan, available at:
<http://crss.pk/downloads/Reports/Special-Posts/Legality-of-US-Drone-Strikes-in-Pakistan.pdf>

OXFORD ENGLISH DICTIONARY (2009) Eighth edition, oxford university press, 2010
Program on Humanitarian Policy and Conflict Research, *Manual on International Law Applicable to Air and Missile Warfare*.

The longest war: the Iran-Iraq military conflict, London 1991 Rutledge ISBN 0-415-90406-4

The use of armed drones must comply with laws, 10-05-2013 Interview, available at:
<http://www.icrc.org/eng/resources/documents/interview/2013/05-10-drone-weapons-ihl.htm>
visited in 2013

U.S. Department of defense, **Dictionary of military and associated terms (as amended Sept. 30, 2010)**, available at http://www.fas.org/irp/doddir/dod/jp1_02.pdf

U.S. officials, analysts differ on whether drone in Iran TV video is real, December 9, 2011, available at <http://edition.cnn.com/2011/12/08/world/meast/iran-drone/index.html>

Drafts

Draft articles on responsibility of states for internationally wrongful acts 2001

Draft articles on Responsibility of States for Internationally Wrongful Acts, with commentaries 2001

San Remo Manual on International Law Applicable to Armed Conflicts at Sea, 12 June 1994
Treaty of Amity, Economic Relations and Consular Rights between the United States of America and Iran, Tehran on 15 August 1955

Treaty on principles governing the activities of states in the exploration and use of outer space, including the moon and other celestial bodies (outer space), January 27, 1967.

UNGARes 36/103, Declaration on the Inadmissibility of Intervention and Interference in the Internal Affairs of States, 9 December 1981

United nation charter, 1946?

United Nations General assembly resolution (UNGA. Res). 3314(XXIX). Definition of aggression, 29 November 1974

UNGARes 36/103, Declaration on the Inadmissibility of Intervention and Interference in the Internal Affairs of States, 9 December 1981

WEBSITES

<http://www.hamshahrionline.ir/details/191220>

<http://www.mashreghnews.ir/fa/news/244870/>

<http://www.mardomsalari.com/template1/News.aspx?NID=122212>

<http://www.ghanoononline.ir/News/Item/16029/25/>

<http://www.stimson.org>

www.tabnak.ir

<http://www.thefreedictionary.com>

<http://www.treasury.gov/resource-center/sanctions/Programs/Documents/nkorea.txt>